

ЛІТЕРАТУРА

1. March J.G. Elaborating the „New Institutionalism” / J. G. March, Johan P. Olsen // The Oxford Handbook of Political Institutions; [ed. by R.A.W.Rhodes]. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 816 p. – P. 3-20.
2. Шумпетер Й. Капіталізм, Соціалізм и Демократія / Й.А. Шумпетер; [пер. с англ. / предисл. и общ. ред. В.С. Автономова]. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
3. Eisenstadt S.N. Patrons, Clients and Friends. Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society / S.N. Eisenstadt, L. Roniger. – Cambridge, 1984. – 345 p.
4. Hopkin J. Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic / J. Hopkin // Theory Paper prepared for APSA annual meeting, Philadelphia, Panel 46-18 ‘Concept Analysis: Unpacking Clientelism, Governance and Neoliberalism’. – 31 August – 3 September 2006. – 19 p.
5. Willerton J. P. Jr. Clientelism in the Soviet-Union: An Initial Examination / J. P. Willerton Jr. // Studies In Comparative Communism. – 1979. – Vol. XII. – Nos. 2 & 3 (Summer/Autumn). – P. 159-183.
6. Wolf E. Kinship, Friendship and Patron-Client Relations in Complex Societies / E. Wolf // Social Anthropology of Complex Societies. – L, 1966. – 34 p. – P. 1-22.
7. Годелье М. Загадка дара / М. Годелье ; [пер. с франц., примеч., указ. А. Б. Щербаковой; статья и коммент. А. А. Белика]. – М. : Вост. лит. , 2007. – 295 с.
8. Мосс М. Очерк о даре / М. Мосс // Мосс М. Общества, обмен, личность. Труды по социальной антропологии. – М., 1996. – 369 с. – С. 83-222.
9. Салинз М. Экономика каменного века / М. Салинз. – М. : ОГИ, 1999. – 296 с.
10. Луман Н. Власть / Н. Луман ; [пер. с нем. А. Ю. Антоновского]. – М. : Праксис, 2001. – 256 с.
11. Пшизова С. Демократія и политический рынок в сравнительной перспективе // Полис. – 2000. – №2. – С. 30-43.
12. Крисенко О. Вплив неформальних інститутів на український політичний процес / О. В. Крисенко // Стратегічні пріоритети. – №4 (25). – 2012. – С. 58-62.

УДК 329.051.

Краснова М.Г.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

**ФЕНОМЕН „ПАРТІЯ ВЛАДИ” У ПОСТРАДЯНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ
ПОРЯДКАХ. УКРАЇНСЬКА СПЕЦИФІКА**

Розвиток політичних партій є однією з найважливіших передумов демократичної трансформації режиму в пострадянських країнах. Однією з особливостей перехідних партійних систем у пострадянських державах став феномен „партії влади”, під якою зазвичай розуміють об’єднання партійного типу, безпосередньо створювані політичною елітою і які відіграють роль головного представника її інтересів у сфері публічної політики. У статті розглядаються умови та чинники формування провладної партії після розпаду СРСР. Розкриваються особливості розбудови партійної системи та спроби створення партії влади як самостійної політичної сили здатної ефективно впливати на державну політику.

Ключові слова: політична партія, пострадянський простір, демократія, політичний режим, трансформація, публічна політика, державна влада

Краснова М.Г.

ФЕНОМЕН „ПАРТИЯ ВЛАСТИ” В ПОСТСОВЕТСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПОРЯДКАХ. УКРАИНСКАЯ СПЕЦИФИКА

Развитие политических партий является одной из важнейших предпосылок демократической трансформации режима в постсоветских странах. Одной из особенностей переходных партийных систем в постсоветских государствах стал феномен „партии власти”, под которой обычно подразумевают объединение партийного типа, непосредственно создаваемые политической элитой и играющие роль главного представителя ее интересов в сфере публичной политики. В статье рассматриваются условия и факторы формирования правящей партии после распада СРСР. Раскрываются особенности строительства партийной системы и попытки создания партии власти как самостоятельной политической силы, способной оказывать эффективное влияние на государственную политику

Ключевые слова: политическая партия, постсоветское пространство, демократия, политический режим, трансформация, публичная политика, государственная власть

Krasnova M.

PHENOMEN OF THE PARTY IN POWER IN POST-SOVIET POLITICAL SYSTEM. UKRAINIAN SPECIFICS

Development of political parties is one of the most important prerequisites for a democratic transformation of the regime in the post-Soviet countries. One of the features of transitional party systems in post-Soviet states has become a phenomenon of the „party of power”. Under the party in power usually means an integration party type, directly created by the political elite and playing the role of the chief representative of its interests in the sphere of public policy. The article examines the conditions leading to the formation of the ruling party after the collapse of USSR. The peculiarities of the construction of the party system and attempts to create efektifnoy "party of power" as an independent political force able to effectively influence public policy

Key words: political party, the post-Soviet space, democracy, political regime, transformation, public policy, government

Задовго до виникнення виборчої демократії держава мала різноманітну структуру публічних посад – мери, члени парламенту, міністри і т.д. Люди отримували їх різними шляхами – у спадок, купували, призначались. З утвердженням демократії більшість цих посад починають заповнюватися шляхом виборів. Цим відрізнялась демократична політична система від недемократичної. З цих умов люди, які претендували на певні посади, повинні заручитися підтримкою інших людей – виборців (тобто електорату). Досягати цих посад і втримувати їх політикам допомагають політичні об’єднання, які відбивають інтереси певних соціальних груп населення. Чим більша кількість членів цих груп, тим масштабнішою може бути політична організація (аж до загальнонаціональних рамок), а відтак і відчутнішою підтримка політиків, які очолюють ці об’єднання (партії, рухи тощо). Іншими словами, керівники політичних організацій (партій, рухів, об’єднань) мають змогу

контролювати, формувати суспільну свідомість у межах тих організацій, які очолюють і, відповідно, ще ширшим стає коло їхніх прихильників, які поділяють політичні програми, цілі та відповідають їхньому світогляду. Це допомагає формувати професійний штаб для підтримки й формування потрібного іміджу партійних кандидатів, акумулювати гроші для організації й проведення передвиборчих кампаній. Отже, політична партія – це об’єднання людей на певній ідейній основі на відповідних політичних принципах [1, с.57-59], які переслідують політичні цілі і використовують для цього політичні засоби. Основним завданням політичної партії, яка об’єднує людей навколо спільних ідейно-політичних принципів, є завоювання та використання політичної влади заради реалізації програмних цілей.

Отже, метою статті є аналіз феномена „партії влади” та спроби утворити подібну модель функціонування в Україні. Об’єктом виступає феномен партії влади в партійній

системі країн пострадянського простору. Предметом є процес формування „партії влади” та затвердження її монополії в Україні починаючи з 2000 років. Великий внесок у розвиток партології та власне цього питання внесли такі зарубіжні та вітчизняні дослідники, як Е. Бьюелл, Р. Гантер, Л. Даймонд, К. Джанда, М. Дюверже, С. Ліпсет, Р. Кац, П. Меїр, Р. Міхельс, М. Острогорський, С. Роккан, С.Заславський, Ю. Коргунюк, А. Кулик, Р. Матвеев, Ю. Никифоров, С.Радкевіч К. Холодковський. Їхні роботи загальнотеоретичного плану містять всебічний аналіз походження й розвитку партій з точки зору різних методологічних підходів до вивчення типів партій і партійних систем, їхню залежність від характеру політичних режимів, що розкривають питання організаційних засад партійного будівництва, правового регулювання та фінансово-господарської діяльності партій.

З кінця 1980-х років багато держав Центральної та Східної Європи пройшли серйозний шлях у побудові та налагодженні демократичних інститутів і процедур. Але функціонування цих структур демонструє значний потенціал авторитарності. Зміни в основних параметрах державного устрою країн цієї частини світу пов'язані з їхнім первісним прагненням:

- створити такі правові та політичні інститути, які дозволяли б інтегруватися в світові економічні процеси;
- сформуванню відповідальне й демократичне правління.

Стратегічний курс нової еліти у більшості випадків не припускав чіткого результату у вигляді створення „демократичного режиму”. Швидше за все він орієнтував на „вихід з минулого”, відмову від комуністичної авторитарності або від її комуністичної версії.

Багато політичних практик будувалися за принципом „від протилежного”. Вони багато в чому ігнорували місцеві традиції, вільно чи мимоволі копіюючи закордонні моделі інститутів ліберальних демократичних держав. Результатом посткомуністичних реформ у ряді країн Центральної та Східної Європи став химерний симбіоз авторитарно-демократичних елементів у їхніх політичних інститутах, який надав місцевим процесам реформування оригінальні, унікальні риси, але часто с негативними наслідками.

Для центрально-східноєвропейського досвіду партійного будівництва характерне прагнення маніпулювати демократичними

інститутами і процедурами при недостатньо розвиненому громадянському суспільстві.

Партогенез країн Центральної та Східної Європи має свої особливості та схожі характеристики:

- феномен „партії влади”;
- нівелювання ідеологічних установок;
- проблема стабільності парламентського представництва;
- низька репрезентативність партій.

„Партія влади” не є виключно пострадянським феноменом, якщо під цим терміном розуміти політичну організацію, створену зверху з кон'юктурних міркувань з метою утримання влади за допомогою побудови відповідної владної вертикалі. Подібними „партіями влади” були також польський „Безпартійний блок підтримки реформ” Л. Валенси, „Рух за демократичну Словаччину” В. Мечьяра, „Словацький демократичний і християнський союз” М. Дзурінди. Але це не означає, що феномен партії влади характерний для партійних систем усіх посткомуністичних країн. Виняткове становище партії влади змушує поставити під сумнів якість міжпартійної конкуренції. Разом із тим, відомі варіанти поразки (псевдо)домінуючою партії на парламентських виборах, як це було, наприклад, в 1993 р. у Польщі, в 1998-му – у Словаччині.

Феномен „партія влади” – явище кроснаціональне. Він став невід'ємною частиною авторитарних суспільств, розвинених демократій і перехідних політичних систем, де процеси демократизації призвели до виникнення формально демократичних чи недемократичних режимів, у яких не вирішеними залишалися завдання національної інтеграції, соціально-економічної модернізації й формування громадянського суспільства. Цей феномен є скрізь, де має місце зосередженість владних, утилітарних і медійних ресурсів, де спостерігається відносна стабільність кадрового складу політичного класу, де відбуваються процеси політичної трансформації. Загальноприйняте у світовій практиці поняття „партія влади” в демократичній державі – це синонім правлячої партії, тобто тієї партії чи коаліції, яка перемогла на виборах до парламенту або на президентських виборах і сформувала уряд. Такий механізм реалізується в умовах багатопартійної системи, що відіграє домінуючу роль у державному управлінні. Тобто партія влади – це самостійна політична сила здатна чинити ефективний

вплив на формування державної політики для реалізації своєї програми [2, с.150-154].

Поява партії влади стало закономірним результатом прямої зацікавленості державної бюрократії у збереженні своїх владних позицій. Подібні політичні утворення, що позначають зв'язок владних структур і партій, не мають демократичної сутності і практикують авторитарні процедури для затвердження свого панівного становища в політиці і є додатком державного управління. Влада використовує такі партійні утворення в якості надійних суспільно-політичних партнерів для здійснення своїх раціональних стратегій, забезпечення легітимності політичного курсу, для обмеження опозиції та полегшення процесу прийняття рішень, для збереження своїх представників у парламенті і політичній еліті. Тому партії влади перетворилися на активних учасників політичного процесу і в один із найбільш досліджуваних суб'єктів сучасної політики.

Таким чином, зрозуміти демократичну політику без розгляду процесу організації політичних партій неможливо. Їхня діяльність глибоко проникає в політичне життя суспільства. Вони є своєрідним механізмом урегулювання політичних конфліктів, визначають характер і напрям політичного процесу, забезпечують зв'язок суспільства і держави. Партії – не обов'язкове явище кожної держави, але все ж у більшості країн вони є. Звичайно, їхній вплив і важливість для суспільства різні. В деяких випадках партії сильні, добре організовані та мають своїх представників в уряді; інколи вони слабкі та згодом зовсім зникають з політичної арени. Протягом усього часу у різних державах існували і існують сильні партійні системи та партії. Але залежно від політичної культури, обізнаності громадян, рівня економічного розвитку та громадянського суспільства існують ефективні партії влади, які більш асоціюються з партіями у владі, та не ефективні „партії влади”. Останні все ж створюються задля задоволення інтересів певних груп еліт.

Різні підходи до вивчення феномена партії влади гальмували формування єдиного й однозначного його визначення. З позицій впливу політичної еліти на суспільні процеси „партія влади” виступає як характеристика ступеня консолідованості і сили правлячої групи. З точки зору політичної організації, партія влади розглядається як стратегія зміцнення позицій

правлячої групи, здатної протистояти на виборчому полі іншим партіям, що репрезентує інтереси інших, відмінних від пануючих еліт, сегментів суспільства. З позицій квазіпартійності створена партія влади являє собою особливе об'єднання державної бюрократії, точніше її адміністративний сегмент, адаптований для присутності в механізмах громадянського суспільства, який намагається створити собі корпоративні переваги щодо великого бізнесу та інших елітарних угруповань.

Всі інтерпретації правомірно однакові і відображають різні якості одного і того самого політичного явища. Вони відносять партію влади до володаря режиму, інституційний елемент, якого вибудовує власні механізми регулювання поведінки громадян і діяльності інститутів влади.

Аналіз і узагальнення основних підходів до вивчення феномена партії влади дозволив сформулювати таке його визначення. „Партія влади” – це політична організація партійного типу, що активно виступає на полі електоральної і внутрішньоелітної конкуренції, створена чинною владою, що захищає і виражає її інтереси, забезпечує легітимність її політичного курсу, збереження й утримання її політичних позицій. Основними ознаками партії влади є, насамперед, владна природа і партійний статус. Владна природа виражається в політико-адміністративній структурі, склад якої уособлює вертикаль виконавчої влади в особі президента та його адміністрації, уряду і регіональних органів влади [3].

Побудова нинішньої партійної системи України розпочалася з кінця 1980-х років, попередниками нинішніх партій стали, поперше, колишня Компартія України в складі КПРС, а по-друге, неформально (дисидентський рух у радянські роки) національно-демократичний рух. Саме колишні дисиденти і колишні партійні функціонери були провідними фігурами українських партій першої половини 1990-х років.

Саме з виборів 1998 року починає активно зростати участь у партійному будівництві так званих колишніх господарників – великого директорату, нових бізнесменів, керівників великого бізнесу („олігархів”), відбувається активне оновлення політичного простору. Найбільш успішно реалізований в Україні проект „партії влади” – це створення Партії регіонів у результаті об'єднання кількох партій у 2000 р. Наскільки можна зрозуміти, дозвіл бізнес-політичної еліти Донбасу на створення своєї

партії було дано Л. Кучмою після президентських виборів, коли в другому тур у Донецькій області він отримав більше голосів, ніж Петро Симоненко. Регіонали взяли участь у виборах 2002 р. в складі блоку „За єдину Україну” і навіть отримала 36 місць у парламенті (всього від блоку пройшов 121 депутат).

Після того, як В. Медведчук пролобіював призначення на пост прем'єр-міністра Віктора Януковича, „Партія регіонів” почала відігравати все більшу роль в адміністративних органах. Однак повноваження уряду у сфері кадрової політики були настільки великі, щоб „Партію регіонів” на цьому етапі можна було вважати „партією влади” в масштабах країни.

Уперше дійсно важливу роль партія зіграла в 2004 році, коли її з'їзд висунув Януковича кандидатом на пост президента.

У 2005 р. „Партія регіонів” стала центром тяжіння для різних опозиційних груп. Однак партійне керівництво відмовилося від створення „блоку Януковича” і вибрало шлях включення бажаючих в індивідуальному порядку. Метою партійних олігархів було недопущення надмірного посилення Януковича, але наслідком цього стало перетворення „Партії регіонів” на найбільш закінчений варіант „партії влади”.

У 2006-2007 р. це було ще не так помітно, оскільки при владі все ж перебувала Антикризисна коаліція у складі трьох партій, а після перемоги Януковича на президентських виборах 2010 р. стало очевидним, що при владі в країні перебуває одна політична сила. Це видно і по уряді, який практично суцільно складається з представників „Партії регіонів”, і по динаміці складу депутатських фракцій у Верховній Раді.

Особливістю „Партії регіонів” порівняно з іншими партіями влади є:

а) відмова від блокування з іншими політичними силами („Нова демократія” Євгена Кушнар'єва і „Сильна Україна” Сергія Тігіпка були розпущені, а їхні члени в індивідуальному порядку прийняті в ПР);

б) фактичне „шефство” над партією президента, який вийшов з неї відповідно до вимог Конституції.

Перемога Віктора Януковича на виборах 2010 р. остаточно зробила ідентичними поняття „Партія регіонів” і „влада”. За останні роки „Партія регіонів” з партії в загальноприйнятому розумінні цього слова перетворилася на по суті державний інститут. Україна мала всі шанси

перетворитися на державу з домінуючою партією, оскільки „Партія регіонів” стала класичною домінуючою партією, зростаючи з управлінським апаратом. Але події, починаючи з кінця листопада 2013 та кульмінаційні лютого 2014 рр., по суті зламали всі надбання та систему домінуючої влади в Україні. По суті з втечею В. Януковича та його найближчих соратників панівна система розпалась і почала прискорено втрачати свій рейтинг. Це можна побачити по-перше, масовим виходом із партії депутатів ще за часів Євромайдану, по-друге, кандидат від ПР на президентських виборах Михайло Добкін, набрав усього – 3,44 %, по-третє „Партія регіонів” переживає період клінічної смерті.

Партії регіонів у тому вигляді була до 2014 р., в якому вона була, як партія еліт Півдня і Сходу України, як партія грошей, партія об'єднаного олігархату, настав кінець, оскільки кожен політичний організм має свій життєвий цикл. І для ПР він закінчився.

Можна припустити, що на уламках „Партії регіонів” виникне кілька партій. Одна буде проросійською, інша федералістською, третя балансуватиме на грані такого південно-східного економічного лібералізму. На президентських виборах у 2014 р. ПР у нинішньому вигляді відіграла швидше роль свідка, аніж була активним гравцем. Вона не виконала ключову роль передвиборчого сюжету. Можливо, на дострокових парламентських виборах „Партія регіонів” збереже свій нинішній вигляд і у такому напівживому стані і візьме участь. Але далі – ні, адже кардинально змінилася політична реальність. Вона просто розсипалася разом із Януковичем, який зник 22 лютого. Разом із ним обвалилася і попередня політична модель, ключовим елементом якої була Партія регіонів.

Таким чином, процес формування пострадянської партійної системи та її елементів характеризується кардинальними змінами політичної системи країн на рубежі ХХ-ХХІ ст. Зміна політичного режиму зумовила пошук нового формату партійної системи, який би мінімізував нестабільність політичної системи держави. Незважаючи на спроби пошуку дослідниками оптимального формату партійної системи, поступово стає очевидним неможливість впровадження ідеальної партійної системи в реальну вітчизняну політичну практику. Вивчення процесу оформлення і векторів розвитку феномена „партія влади” в контексті

особливостей режиму дозволяє сформувати уявлення про партійну систему в цілому [4].

Термін „партія влади” використовують винятково щодо партійних організацій у країнах пострадянського простору. Надалі „партії влади” ставали все менш ідеологізованими, більш адміністративними і менш самостійними політично. Іншими словами, за весь період існування феномена „партія влади” він все більше перетворювався на інструмент політичного управління партійною системою [4].

Поява і широке застосування в пострадянському лексиконі поняття „партія влади” стало реакцією експертного співтовариства на слабкість „цивільних” партій, що виникли в результаті природних процесів артикулювання та інституційного оформлення політичних інтересів різних суспільних груп. Саме поняття „партія влади” міцно увійшло в науковий обіг з 1993 р., але до цих пір не отримало однозначного тлумачення в політологічній літературі. У широкому сенсі слова партію влади зазвичай ототожнюють з новою політичною елітою пострадянського простору. У цьому розумінні ключове значення мають комунікації всередині еліти, що дозволяють їй, незалежно від будь-яких інституційних змін, справляти визначальний вплив на розвиток політичного процесу, розробку, прийняття й реалізацію найважливіших рішень, здійснювати контроль за діяльністю партій. Досліджуючи феномен партії влади слід звернути увагу на те, що в деяких країнах, що модернізуються, другої половини ХХ ст. в умовах слабкості або відсутності громадянського суспільства пануюча еліта сама виступала в ролі ініціатора і творця партій і рухів. При цьому самий термін „партія влади” знаходиться в

очевидному протиріччі з запропонованою ще Максом Вебером принциповою дихотомією „професійний політик – чиновник-фахівець” [5], фігури яких з’явилися з розширенням виборчих прав і формуванням парламентарної демократії. Всупереч схемі М.Вебера, в Радянському Союзі будь-який чиновник просто зобов’язаний був бути партійним. Саме цю радянську традицію, згідно з якою всі державні інститути пронизані принципом підконтрольності домінантної партії, ми і спостерігаємо сьогодні в спробах створення так званих „партій влади”.

Можна зробити висновок, що основи режиму і сучасна політична ситуація породили неефективно діючу форму взаємодії між виконавчою і законодавчою владою, і тому, для стабілізації зв’язку виконавча влада використовує синтетичне, штучно створене новоутворення, що прийняло форму і статус „партії влади”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.
2. Зульцбах В. Основы образования политических партий / В. Зульцбах. – М.: Европа, 2006. – 312 с.
3. Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. – Львів: „Астролябія”, 2005. – 488с.
4. Соловьев Э. Российский партии власти: в поисках внешнеполитической стратегии // Вестник Московского Университета. – Серия 18. Социология и политология. – 2005. – №2. – С.42.
5. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. / М.Вебер. – М., 1990. – С. 644-675, 689-706.